«Ўзбекистон Коммунистик (большевиклар) партияси Марказий Комитети Пленумига:

а) ҳарбга олинган Бухорин, Ф. Хўжаев, Рыков, Румянцев, Полонский, Хўжаков, Антонов, Раскольниковлар ҳақида;

б) Ўрт. Нарзиннинг Бухорин, Ф. Хўжаев, Антонов, Разумов, Румянцевлар билан алоқаларини протоколлари ва

в) ўрт. Нарзиннинг ариза ва ёзма тушунтириш хатлари ВКП (б) Марказий Комитети

Ўрт. Нарзинга бурғуа миллатчилари ва ўзбек халқларнинг душманларини (Ф. Хўжаев, Ҳўжаков, Болтабоев, Ташпулат, Каримов ва бошқаларга) ёзган хўжжатлари ҳақидаги материал, бизнинг ушбу ҳақдаги хат

Афтидан ўрт. Нарзиннинг Москвадаги ўрт троцкийчи ички либерал группалар раҳбарлари (Бухорин, Ал. ВКП (б) Марказий Комитети қарор қилади:

1) Ўзбекистон КП (б) Марказий Комитети Пленумига ўрт. Нарзинга тўғрисидаги масалани муҳокама қилиш ва тегишли тузатишлар.

2. ВКП (б) Марказий Комитети Сиёсий бюроси вазифасини ўрт. А. А. Андреев ушбу вазифа билан боғлиқ масалаларни тузатишларни учун Ўзбекистонга жўнатишни.

И. СТАЛИН.
В. МОЛОТОВ.

1937 йил, 10 сентябрь.

Москва шаҳри».

16 сентябрда Тошкентда Ўзбекистон КП (б) МКнинг III Пленуми очилди. Унда МК аъзолари ва номзодларидан — 10, Тафтиш комиссияси аъзоларидан — 8, вилоят, шаҳар, йирик район ҳўжаликлари бўлган 73 нафар ва ВКП (б) МК нотиқи ўрт. А. А. Андреевлар қатнашдилар.

Эшитилди:

1) ВКП (б) МКнинг хати, ўрт. А. А. Андреевнинг Нарзиннинг тўғрисидаги хабарини ва А. Нарзиннинг тушунтиришни.

Тўпланган Пленум 77 кишидан 36 нафар сўзга чиқди.

Ўрт троцкийчи-либерал ички ўнг группа аъзоларининг ҳаракатларини ва

а) Ўзбекистон КП (б) МКнинг IV пленумини чақириш муддати тўғрисида. Ҳарор қилинди:

Ўзбекистон КП (б) МКнинг IV пленумини олти кундан сўнг чақиришга.

б) Ўзбекистон КП (б) МКнинг котиби тўғрисида (ўрт. А. А. Андреев).

Ҳарор қилинди:

Ўзбекистон КП(б) МКнинг котиблигига Ўзбекистон КП (б) МКнинг иккинчи котиби ҳамда Наркомзем Павел Никитович сайлансин.

Ўзбекистон КП (б) МК III Пленумининг ВКП (б) МКнинг хати ва ВКП (б) МК Сиёсий бюросининг аъзоси ўрт. А. А. Андреевнинг Нарзинга тўғрисидаги хабарини эшитгандан кейин қарор:

Пленум Ўзбекистон КП (б) МКнинг Нарзинга нисбатан Нарзинга:

а) ҳозирга кунда фош этилган халқ душманларининг партия ва совет органларидаги жосий раҳбарлари билан алоқаларига тўла равишда бефарқлигини;

б) ҳозирга кунда ҳарбга олинган халқ душманлари — Каримов, Цезер, Болтабоев, Шермуҳамедов ва бошқаларни қачон қаттиқ ҳамда фош этилишига қаламай бергенлиги, улар билан яқинлик алоқада бўлиб, ундай зарарли кўзғолончилар ҳамдардий халқ душманлари Ф. Хўжаевнинг танқид қилишларига йўл қўйганликларини;

в) Ўзининг 1923 йилда троцкийчилар билан боғлиқ бўлганлигини Ўзбекистон партия топшириқтасида аниқлаганга қарамасдан раҳбарликка яширганлигини;

МК аппарати ходимларида ўзбек халқининг ниҳоятда душманлари бўлган троцкийчи ўнг ва бурғуа миллатчи унсурлар (Ф. Хўжаев, Цезер, Болтабоев, Неъматов, Маҳкамов, Мокр, Шермуҳамедов, А. Нарзиев, Эсқалонов, Тошпўлат ва б.) МК бирорта ва бошқа жуда кўп муассасаларга жойлаштириб юборган ҳамда ўзини ишчи-ҳужжатчи фаолияти билан шуғулланганликларини аниқлади.

Юқорида баён қилинганларни инобатга олиб ички Ўзбекистон КП (б) МКнинг III пленуми қарор қилади:

Нарзинни МКнинг бюросини котиблик вазифасидан озод қилишга, Ўзбекистон КП(б) МК томонидан чиқарилган, партиялар ўчирилган, у ҳақдаги иш терган органларга берилган ва дарҳол ҳибсга олиш талаб этилсин.

Ўзбекистон КП (б) МК пленуми Ўзбекистондаги барча партия аъзоларига ва партиясиз большевикларга, ишчиларга, колхозчиларга, балогатга етган ёшларга ва тез-орада билан суғурта тамлашга. Сталинга ВКП (б) МК топширсин инобатга олиб ички ҳалқдан ва ташқи душманлар ишларини ва ўзбек халқини ҳимоялашда учун бўлган хизматларга чексиз раҳмат.

II) Бу ҳақда ВКП (б) МКга ҳабар берилсин.

НОРБЕКОВ, ЮСУПОВ, ЮЛДАШЕВ
21 сентябрь 1937 йил».

Мавзуи пленумда амалга ошириш-да МК бюроси аъзолигига сайланган 12 кишидан 6 нафари, МК бюроси аъзолигига номзод бўлган 7 кишидан 1 таси тортилган. Умумий-да, 19 МК аъзоси ва 3 МК аъзолигига номзод — жами 22 киши МК сиғмасдан чиқарилди.

IV пленум 6 умас, 10 кундан сўнг, бўлди. Раҳбарлик лавозимига кимни сайлаш тўғрисидаги тортишув чўзилиб кетди.

МКнинг 1937 йил 26—27 сентябрь кунлари бўлиб ўтган IV пленума бир неча иштирокчи кўриб чиқди. Ўзбекистон КП (б) МКнинг бюросига кўпчилик овоз бер. Усмон Юсупов сайланди.

Кейинги кунларда мавлат мажлисларда, турар-жойларда биноъни ва хитойлар бўлиб ўтди. Улардан бирор-вазифа ва бошқа нарсаларни олиш-да 3 МК аъзоси ва 3 МК аъзолигига номзод — жами 6 киши МК сиғмасдан чиқарилди.

Ўзбекистон КП (б) МКнинг IV пленуми 6 умас, 10 кундан сўнг, бўлди. Раҳбарлик лавозимига кимни сайлаш тўғрисидаги тортишув чўзилиб кетди.

МКнинг 1937 йил 26—27 сентябрь кунлари бўлиб ўтган IV пленума бир неча иштирокчи кўриб чиқди. Ўзбекистон КП (б) МКнинг бюросига кўпчилик овоз бергенлиги маълум бўлди. Усмон Юсупов сайланди.

Кейинги кунларда мавлат мажлисларда, турар-жойларда биноъни ва хитойлар бўлиб ўтди. Улардан бирор-вазифа ва бошқа нарсаларни олиш-да 3 МК аъзоси ва 3 МК аъзолигига номзод — жами 6 киши МК сиғмасдан чиқарилди.

Суд прокурор томонидан тегишли эълонлар суд тергочиси олиб борилгандан тегишлилар ва айбланувчилар сўроқ қилишга киришди. 5 кунгача давом этди. 11 март куни тергов суд раиси маълум этиб, айбловни ўқиди. Эшитилган сўз берди. У жуда оғир ҳаяжонда гапирди ва нутқини 10 айбланувчига, улар орасида А. Иброҳим ўғлини бўлиб текширишга киришди. Ҳамма ҳам ўзини оқлашга, ёлғон гапиришга ўтди. Ёлғончилар ҳаммадан ҳам ўзини оқлашга ҳаракат қилди. Ҳатто ўзини ҳеч нарсадан хабари йўқ қилиб кўрсатишга ҳаракат қилди. Ҳатто ўзини ҳеч нарсадан хабари йўқ қилиб кўрсатишга ҳаракат қилди.

Нуриддин МУҲИТДИНОВ

ҲАҚИҚАТ ЎЛМАЙДИ

ХҚРД Ленинчи Большевик Аскад Иброҳимовнинг қамалган ойлари ҳақида

Суд раиси 18 дан Иброҳимовни сўроқ қилишга бошлаган ва бу ерда ҳамдарга давом этган. 11 март куни тергов суд раиси маълум этиб, айбловни ўқиди. Эшитилган сўз берди. У жуда оғир ҳаяжонда гапирди ва нутқини 10 айбланувчига, улар орасида А. Иброҳим ўғлини бўлиб текширишга киришди. Ҳамма ҳам ўзини оқлашга, ёлғон гапиришга ўтди. Ёлғончилар ҳаммадан ҳам ўзини оқлашга ҳаракат қилди. Ҳатто ўзини ҳеч нарсадан хабари йўқ қилиб кўрсатишга ҳаракат қилди.

Ўзбекистон КП МКда 10-йилларнинг бошларида ана шу гуруҳ ишни муваффақиятли бажариб келган эдилар.

1) Турли жиҳатдан қуюн қилинган ва тегирилган, суғорилиб бўлинмаган ерларни ўзлаштириш, уларни кайтарма чиқариш ишлари.

2) Оғир жарлик қуюн қилинган ерларни улар ҳўжаликлари, ота-оналари, фарзандлари ва бошқа яқин қариндошларидан ажратиш. Ўзларни мустақилликка тўлиқ бўлганларидан ва ўзларни тақдирлаган ҳам тортиб, Ўзбекистоннинг ички ишлар халқ комиссарлиги ходимларидан Партия ва совет органларини ўзларни ишчи қилиб олиб ишлаш, ҳатто жиноятчиларга, ўзини ва давлатни ҳимоялаш қонунларини ишлашга.

3) Очиқ-ошкора кўзбўямачилик ва айрим этник жиноятчи, ғоявий-ғаразли вариантлар, Москва ҳамкорларидан, жумладан, троцкийчи ходимлардан ибодат ва ишларни, қўрсатишни. Бизни ишлатишлари учун ишончсиз ҳолда, ва ҳоказо. Бунга қўшимча равишда ишларда ана шундай ҳолларни ҳам кўпгина кайтарилган.

Бу қўрсатилганлар ичига ёзувчилар, олимлар, ҳуқуқшунос олимлар, ота-оналар, фарзандлар ва бошқа яқин қариндошларидан ажратиш. Ўзларни мустақилликка тўлиқ бўлганларидан ва ўзларни тақдирлаган ҳам тортиб, Ўзбекистоннинг ички ишлар халқ комиссарлиги ходимларидан Партия ва совет органларини ўзларни ишчи қилиб олиб ишлаш, ҳатто жиноятчиларга, ўзини ва давлатни ҳимоялаш қонунларини ишлашга.

3) Очиқ-ошкора кўзбўямачилик ва айрим этник жиноятчи, ғоявий-ғаразли вариантлар, Москва ҳамкорларидан, жумладан, троцкийчи ходимлардан ибодат ва ишларни, қўрсатишни. Бизни ишлатишлари учун ишончсиз ҳолда, ва ҳоказо. Бунга қўшимча равишда ишларда ана шундай ҳолларни ҳам кўпгина кайтарилган.

Бу қўрсатилганлар ичига ёзувчилар, олимлар, ота-оналар, фарзандлар ва бошқа яқин қариндошларидан ажратиш. Ўзларни мустақилликка тўлиқ бўлганларидан ва ўзларни тақдирлаган ҳам тортиб, Ўзбекистоннинг ички ишлар халқ комиссарлиги ходимларидан Партия ва совет органларини ўзларни ишчи қилиб олиб ишлаш, ҳатто жиноятчиларга, ўзини ва давлатни ҳимоялаш қонунларини ишлашга.

Р. А. Рудзутак билан мулоқотни қизиқарли мақола ўз ўқувчиларини, мен ўқиган, ҳали ҳеч кимдан ёритилган бутун бир ҳақиқатни танишдан ҳайратга тушишлари, шубҳасиз. Ўз навбатида, мен ҳам ушбу мақолани ёзишда, ҳеч қайси ўзбек адабиётшуноси ва тарихчиси фойдаланмаган архивлар ва бугунги тарихшунослар учун ҳам деярли номаълум бўлган, ҳатто ҳозирги замон ўзбек ёзувчиларидан ҳеч бирининг эътиборини тортмаган, ҳужжатли материалларга таянишга ҳаракат қилдим.

Ушбу мақолани ёзишга Р. Рудзутак ҳақидаги ҳужжатларни биринчи марта ўқиган пайтимдаёқ, қатъий қарор қилган эдим. Лекин, ҳаётда кўпинча бўлганидек, бошқа ишлар, ташвишлар, ҳаяжонлар кўп бўлиб, ёзишга ҳеч имкон топилмади. Ниҳоят, ўтган йилнинг ёзида, ҳаётимдаги энг оғир, энг қайғули кунларимда, ўзимни ишга, ёзишга отдим. Ёзишга ҳам, ўқишга ҳам ҳеч имкон бермаган ўша

Нуриддин МУҲИТДИНОВ

ҲАҚИҚАТ ЎЛМАЙДИ

ЎЗУД ДЕВИЧИ БОЛЬШЕВИК АКМАЛ ИКРОМОВНИНГ ҚАНДАЙ ОҚЛАНГАНЛИГИ ҲАҚИДА

Оқлангапларнинг тирик қолган оила аъзоларини кидирар эканмиз, Ф. Хўжаевнинг мохнчи рафиқаси Фотима ва қизи Висолтни топдик. Улар билан мунтазам бориб-келиб турганмиз. Бахтга қарши Висолт яқинда вафот этди.

Ўзбекистон Компартияси Марказий Қумитасининг собиқ котиби болаларининг аҳли, яқинлари, оилий маълумотни, босиб, ёш ва гўзал умр нурдошн (афсуски, исмларини аслолмадик) билан бир неча соат суҳбат қилган эдик. Катта таассурот қолдирди. У бир ўзи тўрт бола билан қолган бўлсада, уларни тарбиялаб, камолларини мазъумотли қилишга муваффақ бўлди.

Репрессияга учраган бошқаларнинг оила аъзолари тўғрисида ҳам шундай дейишим мумкин. А. Икромовнинг ўғилларини тилшуноз мутахассис бўлдик. Ургут Олмасиида, Комил эса Москвада экан, Ўзбекистоннинг доимий вакили Қосим Раҳимовга сим қокиб, Комилнинг адресини бердик. Ўша топиб Тошкентга келиб-кетиши учун билет олиб беришни, кийинтиришни, йўлга пул беришни илтимос қилдим. Тошкент вилоят партия қўмитасининг биринчи котиби Ўрток Носир Маҳмудовдан Ургутни тополишн сўрадим. Бир неча кундан сўнг икковлари ҳам Тошкентда эдилар.

Улар билан МИДда учрашдик. Икковлари ҳам қаноқда бўлишган, суриштн ва тезкорларни бошларидан кечиришганди. Оталарининг оқланганлигидан мамнун эдилар. Комил 10 йилда отасидан айрилиб қолганди. Суҳбатимиз давомида у ёшлик бўйлаш иштийқи борлигини айтди. Партиянинг XX съездида (биринчи ташкилий пленумда) мени КПСС МҚ Президиуми (Сиёсий бюроси) аъзолигига номзод қилиб сайлашган учун тез-тез Москвага бориб турардим. Ана шундай сафарларнинг бирида Комил билан учрашдим. У отаси ҳақида китоб ёзмоқни эканлигини айтди. Мен репрессия қилинганларнинг иши билан шуғулланаётган КПСС МҚ масъул ходими Дедов билан боғланиб бу ишда Комилга ёрдам беришни сўрадим. Чунки ўша пайтда бу материалар мутлақо махфий ҳисобланарди. Дедов розн бўлди. КПСС МҚнинг 1957 йилги декабрь Пленумида мени КПСС МҚ котиби, ва Президиум аъзоси қилиб сайлашган, у билан Москвада тезтез кўришиб турдик. Унинг ҳар бир асарини ўқиб курсанд бўлардим. 1987 йил сентябрда Комилни Тошкентга таклиф этишди ва «Ўзбекистон ССР халқ ёзувчиси» фахрий унвони топширилди. Мен уни охирги марта 1984 йилда ВЛКСМнинг Бутуниттифоқ анжуманисида кўргандим. Шундан бери учратолмай доғда эдим. Афсуски бу мен учун ёлғиз ошиқ- соғлиқнинг қолди. Яқинда матбуотда ажойиб инсон, оташин инқилобчи Акмал Икромовнинг фарзанди Комил Икромовнинг вафот этганлиги ҳақида хабар эшитдик.

Ургутнинг тақдири янада мураккаброқ бўлган. 1937 йилда уни инқилоб ҳўкуқлари институтидан ҳайдашган ва Тошкентдан кўчириб юборишган. Яшаяпмиз, бахтга қарши Акмал Икромовни кўрмоқлаб юрган чевиску Спиридонов бор экан. У Ургутга ёрдам бериб, Кулибишевга отаонасининг олдига юборган. Бироқ 1941 йилда Ургутни ҳибсга олишади. 1948 йил камондан чиқилида Тошкентда яшашга рухсат беришлайди ва Олмалиққа кетишга мажбур бўлади. Отаси оилаларидан кейинги ўқишини тугатишга муваффақ бўлди. Номзодлик диссертациясини ёқлади, уйланди, тўрт фарзанд кўрди. Афсуски Ургут ҳам яқинда олимдан ўтди.

Акмал Икромовнинг ҳаёти ва фаолияти тўғрисида ўша йиллардаги шарт-шароит, тарихий ва синфий ёндашув талабларини ҳисобга олмай ғаразли бўлмайди. Малакатдаги бошқа жамоатчиликлар ва регионлардагига қарағанда Туркистондаги вазиятнинг ўзига хослиги шунда эдики, ишчилар, хамбагал деҳқонлар, мехнаткаш зиёлилар қайси миллатга мансуб бўлишларидан қатъи назар Октябрь инқилобини тўла қўллаб-қувватлашди ва унда фаол жатнроқ этишди. Бирок шуни ҳам унутмаслик керакки, ўша пайтда пролетариат ҳали синфий курашларда у қадар ишқилган, ишчилар синфи эса асосан пахта тозалаш, ёғмой корхоналарида жамланган бўлиб аҳолининг жуда озчилик қисмини ташкил этарди. Энгилгина шакланиб келаётган капиталнзм ҳали ижтимоий-иқтисодий турмуш тарзида ҳал қилувчи аҳамиятга эга эмасди. Омманинг аксариятни ўртасида ислом динига эътиқод кучли бўлиб, айниқса, иқтисод тубан даражада эди. Мустамлакачиликка, бой ва калтакесаклар ҳокимиятига қарши курош кўпгина миллий озодлик ҳаракати сифатида кабул қилинарди. Инқилобдан сўнг ҳокимият тепасига келган маҳаллий миллат вакилларининг аксарияти эса йнгирма иш олиб борнш ва синфий курош мактабидан ўтмаган, етарли даражада инқилобий эътиқодга эга бўлмаган ва марксча-ленинча таълимотни тўлиқ ўрганмаган кишилардан иборат эди. Уларнинг кўпчилиги давлат ва партия хизматларини мюбатта олиб, уларни партия учун сесолеб қолиш имтиёзи туғри йўлни топиб олишларига ёрдам беради. Бир қанча муддатдан сўнг улар яна раҳбарлик лавозимларига кўтарилишди ва ғалз учун кўп фойдали ишларни амалга оширишди.

Ўлкамнинг янги раҳбарлари — Туркистон КП МҚ биринчи котиби Назир Тўрақулов ва Туркистон ХКС-нинг раиси Абдулла Рақимбоевлар 1923 йилда Тошкентдаги болалар колонкасида улган болаларнинг кўпини ҳалоллаш бойрамини ўтказишдан бу ерга кўпчнлик бошқа раҳбар ходимлар ҳам таклиф этилишганди. Болаларни тўшакларга ётқизишди, кала комиссарлари ва бошқа раҳбарлари қатори унинг ҳам айби бор. Шу билан бирга Акмал Икромов ишидаги материалар билан танишар экансиз, бизда унн Ўзбекистон КП МҚнинг биринчи котиби лавозимига тавсия қилиб тўғри қилинган деган қатъий ишонч косил бўлди. У бутун куч-ғайратини, қобилиятни ишга бағишлаганди, ўз хатоларини тан ола биларди. Москвада, партия ва давлатнинг юқори органларига аъзо бўла туриб, ўлкамизнинг аҳволини тўғри баҳоб, мухтомлекларни фаол ҳимоя қилиб, ёзи киларди.

Партиянинг миллий сиёсатига ва миллий кадрларнинг фаолиятя ҳақида амалга оширилганлигига ва бадо бершда ижки нарсадан — идеализлаштиришга ва ижтиносидан қочиш керак, ҳолос, партиявий порцияда туриб миллийлик ва миллатчилик ўртасидаги фарқни амалга билиш лозим. Акмал Икромов мосуг, қулоруқчи, қотиқ ва «халқ душмани» эмасди, у белодзнн ва қонунсизлик қурбони бўлди. Ишончимиз комилки, кетти ўрлолимиз Акмал Икромов қилиқий ленинчи бомшевик эди.

...Акмал Икромовнинг қайта ва фаолиятини ўрганар эканмиз, доно халқимизнинг «Ҳақиқат бунмайда, сиқмайди» деган нақлининг нақадар тўғри эканлигига яна бир бор амин бўлдик. Ахир, инонг бор тасгуфдир бўлсинким, ана шу ўлмас ҳақиқат йўлида нева-нева ажойиб инсонлар дунёдан бевақт кўз юмдилар. Ана шуниси ачинарли-да...

* * *

Акмал Икромовнинг ибратли ҳаёти ва фожиали тақдири бизни доимо ҳушёр бўлишга чақиради. Айни пайтда шуни ҳам эътироф этиш керакки, Акмал Икромовнинг ҳаёти ва фаолияти халқ тўзмн ўрганилмади, батафсил ёритилмаган. Унинг, шунингдек Файзулла Хўжаев ва бошқа халқимизнинг қалқимизга яқинлаш тенгишли шонр-у ёзувчилар, тарихчи олимларимиз-у кимоячиларимиз гайрат кўрсатиб, улар ҳақида бадиий ва кужжатли асарлар ярагишса, бор ҳақиқатни рўй-рост айтишса, нур устига аъло нур бўлурди. Зеро, ҳар қайси миллатнинг тарихи босиб ўтган асрларнинг сочи, курултан ишлоотлар, ёдгорликлар, қар сохада кўпга кирятган ютуқлари билан бирга бутун ҳайъи-ю, маҳаятни аввалб ўз Ватани ва дунё маданияти, илми тарақкиётига ҳиссе қўшган фарзандлари билан ҳам бойдир. Шу нуқтаи назардан Акмал ва унга ўхшаш фожиали ва жумбуноқтикмиз тарихда жуворий тринга эга эканлигини кўрсатиш биз, бирғаёт кексалар ва ёш авлодимиз вазифасидир.

Ўзим ёшлигимда шуни ҳам айтиш жоизки, қайта қурнш, демократия ва ошкоралик Ўзбекистонимизда партия тарихи, халқлар тарихини, хомуслн, дарсликларни жиддий тахлил этиш, ким камчилик ва нуқсонлардан тозалаш зарурати борлигини кўрсатмоқда. Мен ҳам бу борада ўз фикримни айтмоқчи, холос.

(Охири. Бошн ўтган сонларда).